МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота бакалавра

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЮТЬ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї У ПРИФРОНТОВИХ ГРОМАДАХ

Виконав: студент 4-го курсу, групи 6.2313-ср спеціальності 231 «Соціальна робота» освітньо-професійної програми «Соціальна робота»
С.О. Лукашкін

Керівник: Чайка І.Ю. професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, доцент, д.філос.н.

Рецензент: Бойко Г.В. доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, доцент, к.філос.н.

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І.Бутченко
«____»_____2026 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
_____Лукашкіну Станіславу Олексійовичу____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Соціальна робота з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї у прифронтових громадах
керівник роботи Чайка І.Ю., доцент, д.філос.н.
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «12» грудня 2025 року № 1795-с

2. Строк подання студентом роботи 09 червня 2026 р.

1. 3. Вихідні дані до роботи: Семигіна Т. В. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : Університет «Україна», 2004.; Bowlby J. A SecureBase: Parent-ChildAttachmentandHealthyHumanDevelopment. NewYork : BasicBooks, 1988. 205 p.; Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: 1. Проаналізувати сутність насильства щодо дітей, його види та основні підходи до розуміння в науковій літературі. 2. Визначити особливості дітей як вразливої соціальної групи та специфіку прифронтових громад у контексті ризиків насильства. 3. Охарактеризувати основні форми, методи та технології соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства. 4. Проаналізувати сучасний стан проблеми насильства щодо дітей в Україні в умовах воєнного часу та нормативно-правове забезпечення їх захисту. 5. Виявити основні проблеми та труднощі здійснення соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах. 6. Провести емпіричне дослідження особливостей соціальної роботи з дітьми, які зазнають

насильства.7. Узагальнити результати дослідження та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи у прифронтових громадах.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2026	02.02.2026
Розділ 2	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2026	11.03.2026
Розділ 3	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2026	03.04.2026

7. Дата видачі завдання 20 січня 2026 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2026	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2026	*виконано*
4.	І розділ	Лютий – березень 2026	*виконано*
5.	ІІ розділ	Березень – квітень 2026	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Квітень – травень 2026	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2026	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень – червень 2026	*виконано*

Студент _____ С.О.Лукашкін_____

Керівник роботи _____ _____І.Ю. Чайка___

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова__

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 52 сторінок, 45 позицій у списку літератури.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, ДІТИ, СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ПРИФРОНТОВІ ГРОМАДИ, СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ

Мета дослідження: дослідження особливостей соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї, в умовах прифронтових громад, та визначення напрямів підвищення її ефективності.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з дітьми, які зазнають насильства, як соціально-інституційна практика в умовах сучасного суспільства.

Предмет дослідження: особливості, механізми та обмеження соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї, в умовах прифронтових громад.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і синтез наукових джерел, системний, порівняльний та екологічний підходи, аналіз нормативно-правових документів і статистичних даних, метод кабінетного дослідження, моделювання.

Гіпотеза: ефективність соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї в умовах прифронтових громад, знижується під впливом ризиків війни, проте може бути підвищена за умови застосування комплексного підходу, який враховує специфіку воєнного стану, психотравмуючі фактори та необхідність міжвідомчої взаємодії.

Висновки: 1.Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що соціальна робота з дітьми в умовах воєнних конфліктів потребує переосмислення традиційних підходів і орієнтації на кризове втручання, екстрене реагування та психосоціальну підтримку дітей, які постраждали від насильства. 2.Чинна нормативно-правова база України створює належні передумови для захисту прав дітей, однак у прифронтових громадах її реалізація ускладнюється. 3.Прифронтові громади є середовищем підвищених соціальних ризиків, у якому зростає латентність домашнього насильства щодо дітей, а ефективність соціальної роботи може бути підвищена шляхом модернізації мобільних бригад, цифровізації міжвідомчої взаємодії, розвитку патронату над дитиною та впровадження проактивних моделей соціальної підтримки.

SUMMARY

The qualification work consists of 52 pages, 45 items in the list of literature.

DOMESTIC VIOLENCE, CHILDREN, SOCIAL WORK, FRONTLINE COMMUNITIES, SOCIAL RISKS

Purpose of the study: study of the features of social work with children who are subjected to violence in the family, in frontline communities, and identification of directions for increasing its effectiveness.

Object of the study: social work with children who are subjected to violence, as a socio-institutional practice in modern society.

Subject of the study: features, mechanisms and limitations of social work with children who are subjected to violence in the family, in frontline communities.

Research methods: theoretical analysis and synthesis of scientific sources, systemic, comparative and ecological approaches, analysis of regulatory documents and statistical data, desk research method, modeling.

Hypothesis: the effectiveness of social work with children who experience domestic violence in frontline communities is reduced by the risks of war, but can be increased if a comprehensive approach is used that takes into account the specifics of martial law, traumatic factors, and the need for interagency cooperation.

Conclusions: 1. Theoretical analysis of the problem showed that social work with children in military conflicts requires rethinking traditional approaches and focusing on crisis intervention, emergency response, and psychosocial support for children who have suffered from violence. 2. The current regulatory and legal framework of Ukraine creates the necessary prerequisites for protecting children's rights, but its implementation is complicated in frontline communities. 3. Frontline communities are an environment of increased social risks, in which the latency of domestic violence against children increases, and the effectiveness of social work can be increased by modernizing mobile teams, digitalizing interagency interaction, developing child patronage, and implementing proactive models of social support.

ЗМІСТ

ВСТУП 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЮТЬ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї.....5
1.1. Сучасний стан наукового вивчення проблеми соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства.....5
1.2. Категоріально-понятєвий аналіз дослідження.....8
1.3. Теоретичні підходи та методи дослідження соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї.....12
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЮТЬ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї, В УМОВАХ ПРИФРОНТОВИХ ГРОМАД.....17
2.1. Специфіка прифронтових громад як середовища підвищених соціальних ризиків.....17
2.2. Стан проблеми насильства щодо дітей в Україні в умовах війни.....19
2.3. Нормативно-правові засади та практики соціального захисту дітей (національний та зарубіжний досвід).....21
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ПРИФРОНТОВИХ ГРОМАДАХ.....25
3.1. Організація та методика емпіричного дослідження.....25
3.2. Проблеми та обмеження соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах за результатами емпіричного дослідження.....28
3.3. Рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сімї.....31
ВИСНОВКИ 37
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……. 40
ДОДАТОК А 46
ДОДАТОК Б…….47
ДОДАТОК В…….48
ДОДАТОК Г…….49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена складною соціальною ситуацією в Україні, пов’язаною з воєнними діями, що значно впливають на всі сфери суспільного життя, зокрема на становище дітей. В умовах прифронтових громад спостерігається підвищення рівня соціальної напруги, нестабільності, руйнування звичних соціальних зв’язків, що створює додаткові ризики для виникнення різних форм насильства щодо дітей. Діти є однією з найбільш вразливих категорій населення, які потребують особливого захисту, підтримки та професійного втручання з боку соціальних служб. Проблема насильства щодо дітей має багатовимірний характер і охоплює фізичні, психологічні, сексуальні та інші форми, що негативно впливають на розвиток особистості, її психоемоційний стан та соціалізацію. У прифронтових громадах ці ризики посилюються через складні життєві обставини, пов’язані з вимушеним переселенням, втратою житла, нестачею ресурсів, психологічною травматизацією населення та обмеженим доступом до соціальних послуг.

Соціальна робота з дітьми, які зазнають насильства, є важливим напрямом діяльності соціальної сфери, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на виявлення випадків насильства, надання допомоги постраждалим, профілактику негативних явищ та створення безпечного середовища для розвитку дитини. Особливого значення набуває ефективність соціальної роботи саме у прифронтових громадах, де необхідно враховувати специфічні умови воєнного часу та підвищений рівень соціальних ризиків.

Актуальність дослідження зумовлює необхідність комплексного аналізу особливостей соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у прифронтових громадах, визначення основних проблем та розробки практичних рекомендацій щодо підвищення її ефективності.

Об’єкт дослідження – соціальна робота з дітьми, які зазнають насильства, як соціально-інституційна практика в умовах сучасного суспільства.

Предмет дослідження – особливості, механізми та обмеження соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї, в умовах прифронтових громад.

Мета дослідження – дослідження особливостей соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї, в умовах прифронтових громад, та визначення напрямів підвищення її ефективності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність насильства щодо дітей, його види та основні підходи до розуміння в науковій літературі.
2. Визначити особливості дітей як вразливої соціальної групи та специфіку прифронтових громад у контексті ризиків насильства.
3. Охарактеризувати основні форми, методи та технології соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства.
4. Проаналізувати сучасний стан проблеми насильства щодо дітей в Україні в умовах воєнного часу та нормативно-правове забезпечення їх захисту.
5. Виявити основні проблеми та труднощі здійснення соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах.
6. Провести емпіричне дослідження особливостей соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства.
7. Узагальнити результати дослідження та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи у прифронтових громадах.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї, в умовах прифронтових громад знижується під впливом ризиків воєнного часу, проте може бути підвищена за умови застосування комплексного підходу, який враховує специфіку воєнного стану в країні, психотравмуючі фактори та необхідність міжвідомчої взаємодії.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЮТЬ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї

1.1 Сучасний стан наукового вивчення проблеми соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства.

Огляд літератури показує, що питання, пов'язані з соціальною роботою з дітьми, які стали жертвами домашнього насильства, мають складні аспекти як на місцевому, так і на міжнародному рівнях. Сьогодні сімейне насильство сприймається не просто як приватний конфлікт, а як багатогранне деструктивне явище, що переплітається із соціологією, психологією, юриспруденцією та теорією соціальної роботи.

Наукове осмислення цієї проблеми є надзвичайно важливим, особливо в контексті повномасштабної війни в Україні. Війна змушує традиційні методи соціального захисту адаптуватися до екстремальних умов, які особливо помітні в прифронтових регіонах. історіографічний огляд свідчить про те, що теоретична основа цього дослідження спирається на роботи класиків соціальної педагогіки та психології. Теорії соціального навчання альберта Бандури, що пояснюють, як людина може навчитися агресивній поведінці, і екологічна системна теорія Урі Бронфенбреннера, яка підкреслює важливість соціальних зв'язків у житті дитини, є особливо актуальними.

В Україні фундаментальні основи соціальної роботи з дітьми, які стали жертвами насильства, закладали такі вчені, як І. Звєрева, яка досліджувала системний підхід та інтегровані соціальні послуги, та А. Капська, яка розробила технології соціально-педагогічного втручання і профілактики девіантної поведінки. інші дослідники, такі як Безпалько, який вивчає соціальну роботу в громаді, також акцентують на захисті прав дітей та запобіганні насильству. Робота цих вчених допомогла визначити допомогу жертвам насильства як

важливий етап, хоча багато з технологій були розроблені в умовах відносної стабільності.

З початку 2022 року науковий акцент в Україні значно змінився на реагування на кризу, екстремальні умови та роботу в умовах кризи. Сучасні дослідники, такі як Т. Семигіна та І. Пеша, підкреслюють, що війна створює токсичні процеси в сім'ї, які негативно впливають на її членів. Нові професійні публікації зосереджуються на «вторинній травматизації батьків» - досвіді, який вони переживають через страждання своїх дітей, що може бути передвісником насильства над дітьми.

У прифронтових громадах межа між нормою і відхиленням стає розмитою. Постійна загроза життю, втрати майна та хронічний стрес передаються дорослими найвразливішим членам сім'ї. Часто насильство маскується під «сувору дисципліну», яка в умовах військової загрози розглядається як необхідна частина виховання дитини.

Важливою є також трансформація нормативно-правової бази. Дослідники зазначають, що за останні кілька років законодавство України значно наблизилося до європейських стандартів, зокрема завдяки застосуванню норм Стамбульської конвенції та змін до Кримінального та Цивільного кодексів. Юридичні фахівці та соціальні педагоги аналізують вплив різних заходів, таких як термінові заборонні накази проти правопорушників.

Останні наукові дослідження (2024–2025) активно обговорюють посилення юридичної відповідальності за сімейне насильство в умовах воєнного стану, оскільки ризики для життя та здоров'я дітей зростають. Огляд опублікованої літератури вказує на кілька важливих напрямків наукового інтересу.

Перший напрямок стосується психотравматології, де вчені, такі як В. Полтавець і О. Кокун, зазначають, що батьки в прифронтових зонах часто страждають від високого рівня тривожності, що призводить до емоційного виснаження та спалахів гніву щодо дітей. Другий напрямок - інституційний, акцентує на перегляді системи соціальних послуг для дітей, оскільки

руйнування інфраструктури позбавляє дітей важливих «захисних екранів», що в мирний час допомагали виявляти ознаки сімейного неблагополуччя.

Третій напрямок - технологічний, де вчені шукають нові способи надання мобільної та екстреної допомоги, зокрема через досвід мобільних бригад соціальної та психологічної допомоги. В умовах війни традиційні алгоритми соціальної підтримки потрібно адаптувати, оскільки дотримання стандартних протоколів часто неможливе. Створюються нові міжвідомчі моделі взаємодії, де соціальні працівники, поліцейські, медики та психологи працюють разом, забезпечуючи швидке реагування на потреби дітей.

інша важлива проблема, яку досліджують вчені, - це латентність насильства в умовах збройного конфлікту. Вони зауважують, що в умовах війни домашнє насильство часто не сприймається суспільством як пріоритетна проблема. Це створює небезпечний вакуум безпеки для дітей, особливо в прифронтових громадах, де діти стають ізольованими фізично та соціально.

Сучасні дослідження також акцентують на трансформації освітнього середовища, яке стало інститутом соціального контролю. Дистанційне навчання позбавило шкіл можливості щодня спостерігати за емоційним і фізичним станом дітей, що потребує нових критеріїв для виявлення ризиків насильства в онлайн-середовищі.

Останнім часом наукові джерела звертають увагу на поняття «стійкості» - здатність дитини та її оточення впоратися з травмою. Дослідники підкреслюють, що сучасна соціальна робота має фокусуватися не лише на відновленні після травми, але й на створенні «безпечних просторів» у суспільстві, що сприяють стабільності дитини в сім'ї.

Важливість роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб та родинами, які залишаються в зонах боїв, зростає. Втрата житла, стабільної системи соціальної підтримки та економічної незалежності є трьома основними аспектами, що ведуть до агресії в сім'ї. Це вимагає від фахівців соціальної роботи не лише знання законодавства, але й високої психологічної компетентності для роботи з кризовими ситуаціями.

Незважаючи на достатню кількість матеріалів, дослідження довгострокових наслідків життя дітей у прифронтових зонах, які стикаються з хронічним сімейним конфліктом під час війни, залишається недостатньо вивченим. Міжвідомчі відносини між мобільними бригадами, поліцією та місцевими органами влади в цих умовах також потребують глибшого аналізу, адже теоретичні концепції перевіряються в складних реаліях війни.

1.2 Категоріально-понятєвий аналіз дослідження.

Перед проведенням ґрунтовного наукового пошуку постає об’єктивна необхідність верифікації термінологічної бази. Чітке визначення категорій є ключовим інструментом для окреслення меж наукового дослідження та виявлення трансформацій у соціальних концепціях, спричинених реаліями воєнного стану. У межах цього підрозділу кваліфікаційної роботи здійснюється концептуалізація та теоретико-правове осмислення таких базових понять, як «насильство проти дитини в сім’ї», «дитина як жертва та свідок насильства», «соціальний захист у прифронтовій громаді» та «подвійна вразливість дитини». Означені дефініції в сучасних умовах набувають принципово нового змістовного наповнення, що вимагає від фахівців із соціальної роботи відмови від статичних підходів на користь динамічної оцінки ризиків, оскільки традиційні індикатори не спроможні охопити весь ландшафт безпекових загроз, які виникають у зоні збройного конфлікту.

Науковий інтерес дослідження зосереджено на категорії домашнього насильства проти дитини, яке в контексті української правової традиції постає як комплексне поняття, що охоплює не лише фізичну агресію, але й має виражені виміри психологічного, сексуального та економічного втручання. Базовим нормативним підґрунтям тут виступає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає це явище як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в колі сім’ї чи серед родичів і

порушують права, свободи або законні інтереси особи, завдаючи їй фізичних чи психічних страждань. У межах системного аналізу сімейних деструкцій у кризовий період доцільно стверджувати, що генеза насильства визначається не лише девіантною волею окремого кривдника, а є наслідком критичного накопичення напруженості в сімейній системі, де зовнішня військова агресія виступає каталізатором внутрішніх конфліктів. У реаліях безпосередньої близькості до лінії зіткнення форми насильства зазнають взаємопроникнення та розмивання меж: психологічний тиск тісно переплітається з економічними обмеженнями, а фізична агресія стає кінцевим проявом тривалої психологічної дезорієнтації дорослих, які втратили традиційні адаптаційні механізми (копінг-стратегії) та економічну стабільність. Важливим кроком у модернізації категоріального апарату вітчизняної соціальної роботи стала ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції). Відповідно до її положень та чинного законодавства України, дитина, яка стала свідком (зокрема пасивним) домашнього насильства, офіційно визнається його жертвою. Означений підхід є критично важливим для організації соціальної роботи в громадах, які регулярно потерпають від артилерійських та ракетних обстрілів, адже він суттєво розширює коло осіб, які потребують екстреної соціально-психологічної допомоги, включаючи дітей без видимих ознак фізичних ушкоджень. У наукових колах наголошується, що безпосереднє перебування дитини в середовищі, де домінує агресія серед дорослих членів родини, само по собі є актом деструктивного впливу, який деформує базову потребу особистості в безпеці.

Під час ведення воєнних дій ситуація ускладнюється виникненням так званого «фонового насильства» зовнішнього оточення (загроза життю, звуки вибухів, руйнування інфраструктури), яке створює перманентне поле психотравматизації, невіддільне від суто воєнної травми. Таким чином, поняття «дитина-жертва» в прифронтовій громаді інтегрує в собі два виміри тиску:

внутрішньосімейний конфлікт та зовнішню мілітарну загрозу, які співіснують як єдине синергетичне травматичне середовище.

У загальному хаосі прифронтових реалій психологічне насильство постає як найбільш латентна і важкорозпізнавана форма агресії, що потребує окремої деталізації в межах цього дослідження. Специфіка поведінки дорослих кривдників у прифронтовій зоні трансформує психологічний тиск у специфічні маніпулятивні форми: деструктивне використання військових загроз для залякування дитини, шантаж залишенням або передачею до інтернатних закладів під приводом евакуації, а також трансляція власної паніки та екзистенційного страху як інструменту тотального контролю над поведінкою неповнолітнього. Одночасно деформацій зазнає й економічне насильство, яке в умовах гуманітарної кризи безпосередньо пов’язане з розподілом дефіцитних ресурсів усередині домогосподарства. Воно фіксується у формах позбавлення дитини доступу до необхідних продуктів харчування, медикаментів чи засобів гігієни, що надаються благодійними організаціями безкоштовно саме для незахищених категорій, або у нецільовому використанні дорослими державних соціальних виплат на дитину чи допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) задля задоволення власних деструктивних потреб.

Особливе місце в понятійно-категоріальній системі соціальної роботи посідає дефініція «вразливість», під якою розуміють обмежену здатність індивіда чи групи самостійно захиститися від негативних чинників довкілля та реалізувати свої права. Дитина апріорі є представником вразливої групи через вікову, фінансову та психологічну залежність від дорослих. Проте в межах дослідження прифронтових територій запроваджується та обґрунтовується наукова категорія «подвійна вразливість дитини», де іманентний віковий фактор мультиплікується територіальними та безпековими ризиками лінії фронту. Дитина, яка проживає в зоні активних бойових дій, позбавлена стабільного доступу до очного освітнього процесу, культурного розвитку та системного медичного догляду, що значно підвищує ймовірність розвитку деструктивних поведінкових реакцій у відповідь на сімейне насильство за

умови майже повної відсутності каналів отримання допомоги ззовні. Вразливість у такому контексті розглядається як циклічний процес прогресуючого виснаження психоемоційних ресурсів дитини під впливом хронічного дистресу. Це змушує фахівців переходити від моделей тривалої планової терапії до інструментів екстреного забезпечення базових потреб і кризового реагування.

У межах дослідження категорія «прифронтова громада» трактується як специфічний соціально-просторовий феномен, що характеризується дезорганізацією звичних суспільних зв'язків, деструкцією соціальної інфраструктури та вимушеним послабленням контрольних функцій базових соціальних інститутів. Діяльність органів опіки та піклування, соціальних служб і закладів освіти на цих територіях суттєво ускладнена через постійні загрози життю працівників, що породжує небезпечне соціально-психологічне явище - «нормалізацію агресії». За умов, коли зовнішнє насильство та руйнування стають елементами повсякденності, міжособистісна агресія в родині починає сприйматися оточенням як вторинна проблема порівняно з безпековими ризиками. Наслідком цього стає формування латентної «культури ігнорування» з боку сусідів, педагогів або родичів, які перебувають під впливом когнітивного упередження, що в період війни пріоритетом є виживання, а не психологічне благополуччя. Означена тенденція призводить до виникнення лакун або «зон невидимості» дитячої травми, де дитина опиняється в ситуації повної соціальної ізоляції сам на сам із кривдником.

Логічним продовженням аналізу є впровадження підкатегорії «кейс-менеджмент (управління випадком) в екстремальних умовах», що передбачає специфічний алгоритм ведення випадку дитини, яка постраждала від насильства, за умов руйнації сталої інфраструктури підтримки. Дана концепція інтегрує вимоги щодо миттєвого прийняття рішень стосовно екстреної евакуації, тимчасового вилучення дитини з небезпечного сімейного середовища (відповідно до ст. 170 Сімейного кодексу України) та її перенаправлення до спеціалізованих шелтерів чи кризових центрів в умовах дефіциту часу та

високих логістичних ризиків. Технології соціальної роботи в прифронтовій зоні трансформуються у сферу кризового менеджменту, де захист прав дитини полягає передусім у фізичному убезпеченні її життя. У польовому контексті методологія підтримки набуває вираженого громадоцентричного характеру, де інтереси безпеки дитини мають безумовний пріоритет над принципом збереження біологічної родини, якщо остання перестає виконувати захисну функцію і перетворюється на додаткове джерело внутрішніх загроз, що ескалює зовнішні воєнні небезпеки.

Розгляд дитини як суб'єкта, що перебуває в ситуації перманентної небезпеки та систематичного порушення її прав, зумовлює необхідність переосмислення функціонального наповнення дефініції «соціальна служба» в системі соціальної політики прифронтових регіонів. У цих умовах служба частково відходить від класичних довготривалих профілактичних моделей і трансформується в інструмент екстреного порятунку, стабілізації та негайної первинної реабілітації. Отже, категоріально-понятєвий апарат дослідження фіксує зміну фази функціонування системи соціального захисту в бік мобілізаційної моделі кризового захисту, де кожне поняття—від «дитини-жертви» до «прифронтової громади»— структурується відповідно до викликів тривалого перебування особистості в зоні збройного конфлікту. Подальше використання цієї термінологічної матриці дозволить фахівцям здійснювати максимально точну ідентифікацію потреб постраждалих дітей та розробляти програми інтервенцій, що відповідають як букві закону, так і реальному рівню загроз для життя та психічного здоров'я дитини в сучасному соціому під час війни.

1.3 Теоретичні підходи та методи дослідження соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї.

Організація комплексної соціальної роботи з дітьми, які зазнають домашнього насильства в умовах прифронтових територій, є складним і

багатоаспектним процесом. Окреслення специфіки цієї діяльності вимагає ретельного обґрунтування вибору теоретико-методологічних підходів та відповідного дослідницького інструментарію. Ключовим завданням методологічного апарату є не лише узагальнення теоретичних засад, а й аналіз специфіки реалізації конкретних методів безпосередньо у практичній діяльності суб'єктів соціального захисту на місцевому рівні.

Основоположним для цього дослідження є системний підхід, який дозволяє розглядати дитину як невід'ємну частину мікросистеми (сім'ї), яка, своєю чергою, інтегрована в макросистему (територіальну громаду, суспільство). В умовах тривалого воєнного стану масштабні деструктивні чинники макрорівня здійснюють критичний тиск на сімейні системи, що призводить до зниження їхнього адаптаційного потенціалу, дезорганізації внутрішніх зв'язків та, як наслідок, до загострення ризиків міжособистісного насильства щодо дітей. У вітчизняній науковій школі соціальної роботи означений підхід послідовно обґрунтовано в працях Н. Кабаченко, де наголошується на необхідності фокусування уваги фахівця не лише на індивідуальному випадку дитини, а й на трансформації її найближчого соціального оточення в цілому.

Логічним доповненням системного аналізу виступає екологічний підхід (екосистемна теорія У. Бронфенбреннера). У контексті дослідження прифронтових громад екосистемна модель дозволяє проаналізувати, яким чином руйнація звичного мікро— та мезосередовища дитини (призупинення очного навчання в школах, постійні обстріли, руйнування дозвіллєвої інфраструктури, вимушене переміщення) посилює її вразливість перед домашнім насильством. Якщо в мирний час дитина мала змогу отримати психоемоційну підтримку чи виявити факти жорстокого поводження поза межами родини (у закладах освіти, гуртках тощо), то в умовах близькості до лінії фронту вона часто опиняється в ситуації соціальної ізоляції, будучи замкненою у просторі домогосподарства разом із кривдником. Соціальна

робота в таких обставинах спрямовується на відновлення та стабілізацію деформованого «екологічного простору» навколо дитини.

Для реалізації завдань кваліфікаційної роботи сформовано комплекс взаємопов’язаних методів дослідження, який поділяється на теоретичний та емпіричний блоки:

Аналіз документів та статистичних даних. Цей метод передбачає вивчення офіційної звітності Національної поліції України, Міністерства соціальної політики України, а також аналітичних матеріалів Офісу Генерального прокурора щодо динаміки правопорушень, пов’язаних із домашнім насильством стосовно неповнолітніх. Важливе теоретико-практичне значення для верифікації цих даних має аналіз науково-практичних праць та експертних звітів провідних вітчизняних фахівців у сфері захисту прав дитини, зокрема Л. Волинець. Означений метод дозволяє встановити реальні масштаби досліджуваного явища та виявити ключові тенденції у сфері фіксації звернень за умов воєнного стану.

Метод експертного інтерв’ю (опитування). Зважаючи на високу латентність досліджуваної проблеми та жорсткі етико-правові обмеження щодо прямого залучення неповнолітніх осіб до емпіричних процедур, як основне джерело практичної інформації обрано експертне опитування фахівців-практиків. У межах дослідження передбачено проведення напівструктурованих інтерв’ю зі спеціалістами мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, працівниками центрів соціальних послуг та соціальними педагогами Запорізької області. Це забезпечує можливість отримати релевантну інформацію про реальний стан та специфіку функціонування системи захисту дітей у конкретному регіоні.

Метод кейс-стаді (аналіз конкретних випадків). Зазначений метод орієнтований на детальний розбір окремих практичних кейсів із досвіду роботи суб'єктів соціальних послуг. Аналіз реальних випадків надання допомоги дитині-жертві дозволяє виявити інституційні розриви та дисфункції в системі взаємодії (наприклад, випадки, коли через безпекові ризики або руйнацію

інфраструктури ускладнюється процедура негайного вилучення дитини та її транспортування до спеціалізованих кризових центрів або шелтерів).

Особливе місце в методологічній структурі посідає травма-фокусований підхід. У сучасній практичній соціальній роботі в Україні активно імплементується науково обґрунтована методологія «Діти і війна: техніки зцілення», яка базується на навчанні дитини копінг-навичкам для подолання страхів та тривожності за допомогою релаксаційних вправ, когнітивного переструктурування та експресивних методик. Важливе значення має також програма психосоціальної підтримки «Безпечний простір» (розроблена фахівцями Національного університету «Києво-Могилянська академія» під керівництвом С. Богданова), що впроваджується в закладах освіти для надання допомоги дітям, які зазнали хронічного стресу.

Враховуючи, що більшість дітей у прифронтових зонах навчаються в дистанційному форматі, у роботі окрему увагу приділено методам дистанційної діагностики ознак насильства. Досліджуються техніки, які дозволяють педагогу чи соціальному працівникові ідентифікувати маркери неблагополуччя під час онлайн-взаємодії (поведінкові девіації, ознаки дегенерації догляду, специфічні прояви в межах арт-терапевтичних вправ). Застосування методів арт-терапії (теоретично обґрунтованих та популяризованих в Україні О. Вознесенською) є ефективним діагностичним та терапевтичним інструментом, оскільки малювання дозволяє дитині в безпечній, ігровій формі рефлексувати внутрішні сімейні конфлікти.

Профілактичний вектор дослідження спирається на теоретичну концепцію «позитивного батьківства», яка активно підтримується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та МБО «Партнерство заради кожної дитини». Дана концепція орієнтована на зміну виховних парадигм: від каральних заходів до навчання батьків навичкам управління стресом, конструктивної комунікації та ненасильницької поведінки. Впровадження цієї моделі в прифронтових районах є патогенетично обґрунтованим, оскільки прояви батьківської агресії часто є

наслідком крайнього психоемоційного виснаження, спричиненого тривалим перебуванням під впливом загрози для життя.

Для інтеграції отриманих теоретичних та емпіричних даних у цілісну систему застосовано метод моделювання. На основі узагальнення практичного досвіду здійснюється побудова оптимізованої структурно-функціональної моделі діяльності мобільної служби соціально-психологічної допомоги в прифронтовій зоні, яка базується на принципах міжвідомчої взаємодії (синергії зусиль сектору поліції, закладів охорони здоров'я, соціальних служб та волонтерського корпусу).

Теоретико-методологічний базис дослідження сформовано на основі поєднання класичних вітчизняних здобутків у сфері теорії та технологій соціальної роботи (відображених у фундаментальних працях О. Безпалько, Т. Семигіної та ін.) та новітніх науково-практичних підходів, зумовлених викликами повномасштабної військової агресії в Україні.

У першому розділі здійснено теоретико-методологічний аналіз соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства в сім’ї у прифронтових громадах. Установлено, що в умовах воєнного стану різні форми домашнього насильства зазнають взаємопроникнення та розмивання меж, а зовнішні мілітарні чинники стають каталізатором внутрішньосімейних конфліктів. Відповідно до законодавства України та Стамбульської конвенції, статус дитини-свідка чітко визначено як статус повноправної жертви, що розширює правові підстави для екстреного інтервенційного втручання. Обґрунтовано категорію «подвійна вразливість дитини», яка інтегрує вікові особливості неповнолітнього та безпекові ризики лінії зіткнення, що в умовах війни створює латентні «зони невидимості» дитячої травми. Концептуальною основою дослідження визначено системний, екологічний та травма-фокусований підходи, а сформований методологічний комплекс адаптує класичні технології соціальної роботи до екстремальних умов з метою першочергового убезпечення життя

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЮТЬ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї, В УМОВАХ ПРИФРОНТОВИХ ГРОМАД

2.1. Специфіка прифронтових громад як середовища підвищених соціальних ризиків.

Формулювання висновків щодо соціальних ризиків у прифронтових громадах базується на аналізі офіційних матеріалів та емпіричних даних. Інформаційною основою для цього параграфа стали:

Офіційна статистика Головного управління Національної поліції в Запорізькій області. Згідно з її даними, лише за 2024 рік мобільні групи поліції Запоріжжя відреагували на майже 3800 викликів через домашнє насильство. За 2025 рік було зафіксовано понад 3078 звернень, де офіційними жертвами агресії стали 317 дітей. Тенденція залишається гострою і в 2026 році— лише за перші 4 місяці поліція опрацювала понад 1130 звернень.

Моніторингові звіти міжнародних організацій, зокрема Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та благодійного фонду «Право на захист», які оцінювали гуманітарні та соціальні потреби родин у Запорізькій області.

Аналітичні матеріали Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що стосуються захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Аналіз цих даних показує, що прифронтові райони— це особливе соціальне середовище, де звичайні правила соціальної роботи часто перестають функціонувати. Головною характеристикою таких громад є те, що дитина опиняється під «кумулятивним ризиком» (це наукове поняття означає, що різні небезпеки накопичуються і тиснуть на дитину одночасно). З одного боку, на неї впливає зовнішній стрес (обстріли, вибухи, повітряні тривоги), а з іншого — внутрішня агресія в родині, де дорослі просто не витримують напруги.

Можна виділити кілька основних соціальних ризиків, які підтверджуються практикою та звітами організацій

Психологічна пастка та ізоляція родини. У громадах Запорізької області, які перебувають під постійними обстрілами (наприклад, Оріхівська, Гуляйпільська чи Степногірська), сім’ї змушені місяцями жити в укриттях або замкнених будинках. Люди перебувають разом 24 години на добу в обмеженому просторі. Коли немає роботи, школи закриті, а вийти на вулицю небезпечно, рівень роздратування серед дорослих критично зростає. Будь-яка дрібниця стає тригером, і дитина перетворюється на об'єкт для виміщення страху та безсилля батьків.

Економічна криза та відчуження ресурсів. Через війну підприємства у Запорізькому регіоні закрилися, тому роботи практично немає. Родини виживають за рахунок гуманітарної допомоги. Бідність і постійний страх народжують у людей відчуття апатії. Це призводить до специфічного економічного насильства: дитячі речі, продукти чи фінансова допомога від благодійних фондів витрачаються дорослими на власні потреби, а дитина починає сприйматися як зайвий тягар у боротьбі за виживання.

Зникнення зовнішнього контролю. Оскільки школи в Запорізькій області працюють в онлайн-форматі, вчителі більше не бачать дітей наживо. Дистанційне навчання не дозволяє помітити синці чи вчасно відреагувати на пригнічений стан учня. Сусідські зв'язки в напівпорожніх селах теж зруйновані. Кривдник відчуває повну безкарність, адже знає, що через безпекові ризики поліція їхатиме довго, а соціальний працівник не зможе прийти без попередження. Насильство стає «невидимим».

«Нормалізація» домашнього насильства. У психології травми є небезпечний механізм: суспільство починає толерувати жорстокість. Навіть сусіди чи родичі часто виправдовують агресію батьків воєнним стресом, мовляв, «зараз усім важко, головне, що живі». Через це дитина втрачає надію на допомогу, бо вважає, що її скарги ніхто не сприйме серйозно.

Психотравматизація батьків та втрата емпатії. Батьки на прифронтових територіях часто мають ознаки ПТСР або глибокої депресії. Хронічний стрес буквально «вимикає» у них здатність співпереживати та контролювати свої емоції. Дорослий, який мав бути захисником, сам перетворюється на джерело загрози.

Явище парентифікації (зміна ролей). Оскільки дорослі через психологічний шок часто впадають в апатію, дитина змушена передчасно ставати дорослою— доглядати за молодшими, заспокоювати самих батьків. Це прихована форма нехтування потребами дитини. Коли ж дитина не справляється із цими обов'язками, виснажені батьки зриваються на неї з новою силою. Інституційний дефіцит кадрів. Соціальні працівники у прифронтових громадах самі є постраждалими від війни. Вони емоційно виснажені, а через постійну небезпеку обстрілів планові виїзди замінюються формальним моніторингом по телефону. Служби працюють лише в режимі «гасіння пожеж», коли трапилося щось критичне, тому профілактична робота зникає.

2.2. Стан проблеми насильства щодо дітей в Україні в умовах війни

Дослідження стану проблеми жорстокого поводження з неповнолітніми після лютого 2022 року свідчить, що вітчизняна система соціального захисту опинилася в умовах безпрецедентної кризи. Специфіка ситуації полягає не лише в кількісному зростанні правопорушень, а й у якісній зміні характеристик самого домашнього насильства. На сучасному етапі в Україні фіксується явище, яке експерти називають «латентною (прихованою) кризою». Офіційні статистичні показники подекуди демонструють тимчасове зниження кількості зареєстрованих звернень від громадян, проте це не свідчить про стабілізацію ситуації, а є наслідком того, що постраждала дитина, ізольована вдома через безпекові ризики чи онлайн-навчання, часто позбавлена технічної та фізичної можливості звернутися по допомогу.

Аналіз загальної картини підтверджує, що чинники війни виступають пусковим механізмом для загострення сімейних конфліктів. Провідні правозахисники (зокрема експерт Л. Волинець) акцентують увагу на критично високому рівні прихованості цієї проблеми. За умов дистанційної форми навчання заклади освіти частково втратили можливість здійснювати превентивний моніторинг, оскільки кривдники отримують змогу тотально контролювати поведінку дитини навіть під час інтернет-уроків. Через це насильство стає фактично «невидимим» для суб'єктів соціальної політики.

Важливою ознакою теперішнього стану проблеми є зміна домінуючих форм жорстокого поводження, де на перший план виходять тривалий психологічний тиск та систематичне нехтування потребами дитини. У родинах із числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) ситуація ускладнюється тривалим перебуванням батьків у стані фрустрації через втрату майна та соціального статусу. Психологи визначають цей механізм як «трансфер (перенесення) агресії», коли накопичений емоційний біль дорослих несвідомо спрямовується на найслабшого члена сімейної системи— дитину. Додатковим обтяжуючим фактором є вимушена евакуація або закриття багатьох спеціалізованих центрів соціально-психологічної реабілітації у постраждалих регіонах, що обмежує дитині доступ до безпечного притулку.

Окремого наукового аналізу потребує стан проблеми у сім’ях військовослужбовців, які повертаються з зони бойових дій. Процес адаптації до умов цивільного життя ускладнюється через прояви бойової психічної травми (зокрема ознак ПТСР). За умов браку системної сімейно-орієнтованої реабілітації ветеранів, члени родини, включаючи дітей, можуть ставати свідками або жертвами афективних спалахів гніву. Означена ситуація вимагає від держави розробки спеціалізованих програм психологічного супроводу сімей комбатантів, оскільки наявність бойових заслуг не може виступати індульгенцією для домашнього насильства, а сама деструктивна поведінка потребує фахової корекції.

Також у прифронтових районах набуває поширення так зване «соціальне сирітство при живих батьках», що проявляється у формі глибокої емоційної депривації (ігнорування духовних та психологічних потреб дитини). Батьки, які перебувають під впливом хронічного страху, часто впадають в апатію: вони забезпечують мінімальні фізіологічні потреби неповнолітнього (їжа, одяг), але повністю припиняють емоційну взаємодію. Це стимулює розвиток феномену парентифікації, за якого дитина змушена передчасно виконувати функції дорослого, що є прямим порушенням її права на гармонійний розвиток.

У сільських прифронтових громадах ситуація ускладнюється транспортною блокадою, ліквідацією дозвіллєвої інфраструктури та безробіттям. Поширена алкоголізація батьків як деструктивний спосіб втечі від воєнної реальності неминуче веде до ескалації фізичного насильства стосовно дітей. Оскільки навантаження на одного соціального працівника в сільській місцевості часто перевищує нормативні показники, діти в селах наразі залишаються однією з найменш захищених категорій.

У правовому контексті, попри важливий крок у вигляді ратифікації Стамбульської конвенції, реалізація її норм під час воєнного стану стикається з практичними перешкодами. Застосування таких інструментів, як терміновий заборонний припис (виселення кривдника), є логістично ускладненим в умовах комендантської години або артилерійських обстрілів. Крім того, через перевантаженість судової та правоохоронної систем справами про воєнні злочини, розгляд цивільних та адміністративних справ щодо домашнього насильства іноді відкладається, що створює у кривдників небезпечне почуття безкарності.

2.3. Нормативно-правові засади та практики соціального захисту дітей (національний та зарубіжний досвід)

Аналіз нормативно-правового забезпечення та практичних моделей захисту прав дитини дозволяє стверджувати, що законодавчий інструментарій є

базовою основою для будь-якої практичної інтервенції у сфері соціальної роботи. В умовах воєнного стану вітчизняне законодавство зазнає динамічних змін, намагаючись адаптуватися до екстремальних безпекових викликів та убезпечити дітей, які зазнають насильства в родині.

Фундаментом національної системи захисту виступає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ключова інновація якого полягає в юридичному визнанні дитини-свідка повноправною постраждалою особою. У контексті прифронтових територій Запорізької області, де сім'ї тривалий час перебувають у замкнених просторах (укриттях, сховищах), цей статус має принципове значення. Психологічний тиск та конфлікти дорослих на очах у неповнолітніх завдають їм не меншої шкоди, ніж безпосередні бойові дії, що накладає на органи опіки та піклування прямий обов'язок щодо захисту таких дітей.

Важливим кроком стало нормативне закріплення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції). Проте в прифронтовій зоні реалізація таких інструментів, як терміновий заборонний припис (винесення якого передбачає відселення кривдника на строк до 10 діб), стикається з об’єктивними логістичними труднощами під час комендантської години або інтенсивних артилерійських обстрілів. Це зумовлює необхідність вивчення та адаптації передового зарубіжного досвіду організації соціального захисту:

Модель «Барнахус» (Barnahus) (Скандинавський досвід): започаткована в Ісландії система передбачає створення спеціалізованого міжвідомчого центру («Будинку дитини»), де на одному майданчику взаємодіють психологи, медики, правоохоронці та соціальні працівники. Головна мета— мінімізація ретравматизації постраждалої дитини, оскільки її опитування для судових цілей проводиться один раз у спеціально обладнаній ігровій кімнаті. Впровадження цієї технології в Запорізькій області є вкрай перспективним через високий рівень базового мілітарного стресу в дітей.

Система CPS (Child Protective Services, США): досвід американських служб захисту дітей є корисним з огляду на чітку стандартизацію протоколів безпеки. Ефективним інструментом є розробка так званого «плану безпеки» разом із ненасильницьким членом родини та дитиною, що містить покроковий алгоритм дій у кризовій ситуації. В умовах прифронтових громад такий план доцільно модернізувати, включаючи до нього координати найближчих захисних споруд та бомбосховищ.

Модель MASH (Multi-Agency Safeguarding Hub, Велика Британія): базується на створенні єдиної інтегрованої цифрової бази даних між медичними закладами, поліцією та соціальними службами. Автоматичний обмін інформацією дозволяє уникнути випадків, коли родина з числа внутрішньо переміщених осіб або евакуйованих із зони бойових дій (наприклад, з м. Гуляйполе до м. Запоріжжя) зникає з поля зору соціальних служб.

Інститут фостерних (прийомних) сімей (Польща): європейський досвід орієнтований на деінституалізацію та відмову від інтернатних закладів на користь тимчасових професійних сімей, які приймають дитину на період кризового психологічного супроводу біологічних батьків, забезпечуючи постраждалій особі збереження сімейного оточення.

Система «Family Group Conferencing» (Нова Зеландія, Австралія): сімейні групові наради передбачають залучення до вирішення внутрішнього конфлікту широкого кола родичів та близьких. В українських реаліях ця технологія може реалізовуватися в дистанційному форматі для залучення членів родини, які перебувають у безпечніших регіонах або за кордоном, до опіки над дитиною.

Цифровий моніторинг ризиків (Естонія): автоматизована система сповіщення генерує запити до соціальних служб у разі систематичної відсутності дитини на онлайн-заняттях або за наявності специфічних маркерів у медичній картці, що нівелює суб'єктивний людський фактор в умовах надмірного кадрового навантаження на фахівців.

На національному рівні успішним прикладом інтеграції міжнародних методик є діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які

функціонують за підтримки ООН та ЮНІСЕФ. Вони діють як служби швидкого реагування, безпосередньо виїжджаючи за місцем проживання сімей для стабілізації психоемоційного стану постраждалих та ініціювання заходів захисту.

Особливого значення набуває врахування норм Міжнародного гуманітарного права (МГП), зокрема Женевських конвенцій, які визначають право дітей на особливу опіку під час збройних конфліктів. Будь-які прояви насильства в сім'ї у прифронтовій зоні мають інтерпретуватися як обтяжуючі обставини.

За прикладом Франції, де діє спеціалізований інститут «суддів у справах дітей», в Україні існує потреба у спрощенні судових процедур щодо тимчасового відібрання дитини у випадках, коли сімейне середовище загрожує її життю. Сьогодні важливим механізмом захисту виступає Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209 (в редакції Постанови КМУ № 226), що регулює питання примусової евакуації дітей в супроводі одного з батьків із зон активних бойових дій. При вирішенні етико-правових дилем щодо відмови батьків від евакуації соціальні працівники мають керуватися закріпленим у Конвенції ООН про права дитини фундаментальним принципом «Best interests of the Child» (Забезпечення найкращих інтересів дитини), який визначає пріоритет фізичної безпеки та здоров'я неповнолітнього над батьківськими правами.

У розділі 2 здійснено комплексний аналіз прифронтових громад як середовища підвищених соціальних ризиків та досліджено нормативно-правові засади захисту дітей від насильства в умовах війни.

На основі статистики Головного управління Національної поліції в Запорізькій області та звітів ЮНІСЕФ доведено, що через ізоляцію родин, економічну кризу, онлайн-навчання та психотравматизацію батьків виникає ефект «кумулятивного ризику» і «трансферу агресії» на дітей.

Порівняльний аналіз національного законодавства та передового зарубіжного досвіду (моделі «Барнахус», протоколів CPS, систем MASH)

вказує на гостру потребу впровадження гнучких міжвідомчих технологій та автоматизованого моніторингу сімей. Обґрунтовано, що в екстремальних умовах лінії фронту фахівці мають керуватися міжнародним принципом «Best interests of the Child», за яким збереження життя, фізична безпека та психосоціальна стабілізація дитини мають безумовний пріоритет над батьківськими правами.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ПРИФРОНТОВИХ ГРОМАДАХ

3.1. Організація та методика емпіричного дослідження.

Специфіка організації соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах в умовах тривалого військового конфлікту вимагає ретельного наукового обґрунтування та застосування комплексного методичного інструментарію. Території, що знаходяться в безпосередній наближеності до лінії зіткнення, характеризуються високим рівнем безпекових ризиків, руйнацією звичної соціальної інфраструктури та деформацією мікросоціального середовища, у якому відбувається життєдіяльність та соціалізація неповнолітніх. Метою емпіричного дослідження у межах цієї кваліфікаційної роботи є визначення ключових проблем, потреб та психосоціального стану дітей, які проживають у прифронтовій зоні, а також комплексна оцінка ефективності наявних технологій соціальної роботи та виявлення інституційних бар'єрів, що заважають повноцінному захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Зважаючи на безпекову ситуацію в прифронтових регіонах (зокрема, у Запорізькій, Харківській, Херсонській та Донецькій областях), оголошення частих повітряних тривог, загрози артилерійських та ракетних обстрілів, а також діючі нормативно-правові та етичні обмеження щодо проведення масових прямих соціологічних опитувань або анкетувань безпосередньо серед неповнолітніх, методологічну основу практичного етапу роботи склав метод якісного та кількісного вторинного аналізу даних (кабінетне дослідження / *desk research*). Цей підхід дозволяє інтегрувати результати масштабних емпіричних зрізів, проведених провідними міжнародними та вітчизняними інституціями протягом 2024–2026 років, забезпечуючи високий рівень репрезентативності, об’єктивності та наукової достовірності висновків (в основу методології

дослідження покладено наукові публікації О. В. Князєвої та Ю. А. Клименко щодо методів кабінетних досліджень у системі соціальних наук, де обґрунтовано специфіку використання вторинних даних у соціологічних та соціальних розвідках).

Програма емпіричного дослідження була детально структурована та реалізовувалася впродовж трьох послідовних та взаємопов’язаних етапів:

Підготовчо-теоретичний етап. На цьому етапі було здійснено критеріальний вибір інформаційної бази, сформовано понятійно-категоріальний апарат дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання емпіричного зрізу. Було встановлено індикатори та показники оцінки соціального благополуччя дітей у прифронтовій зоні, серед яких базовими визначено: рівень психоемоційного напруження, доступність освітніх та медичних послуг, безпеку життєдіяльності та стабільність родинного середовища.

Аналітико-емпіричний етап. Цей етап передбачав безпосередній збір, систематизацію та аналітичну обробку даних офіційної статистичної звітності державних органів, результатів соціологічних зрізів міжнародних фондів. Також було проведено ретельний контент-аналіз нормативно-правової бази, профільних законів України, постанов Кабінету Міністрів та державних цільових програм у сфері захисту дитинства.

Узагальнюючий етап. На завершальному етапі було здійснено підсумовування отриманих результатів, формулювання теоретичних висновків щодо специфіки трансформації потреб дитячого населення у прифронтових громадах, виявлено ключові деструктивні чинники та розроблено практичні рекомендації для суб'єктів надання соціальних послуг з метою підвищення ефективності їхньої діяльності.

Емпіричну базу дослідження склали три великі групи джерел, що дозволило забезпечити всебічний розгляд проблеми:

Офіційна статистика та аналітика державних органів: статистичні збірники, доповіді та інформаційні бюлетені Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України. Також

аналізувалися щорічні та спеціальні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо стану дотримання прав дітей в умовах воєнного стану та діяльності органів опіки і піклування.

Звіти та моніторинги міжнародних гуманітарних організацій: першочергова увага приділялася моніторинговим даним Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні щодо доступу дітей до безпечної освіти, рівня травматизації та стану впровадження програм психосоціальної підтримки. Додатково залучалися матеріали та оперативні звіти Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА) в Україні, які ілюструють загальну гуманітарну ситуацію на територіях, наближених до лінії фронту.

Результати емпіричних досліджень українських науковців: теоретико-методологічною опорою слугували праці провідних вітчизняних фахівців у галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки (зокрема, наукові монографії та навчальні посібники Т. В. Семигіної, О. В. Безпалько, Н. В. Кабаченко, Г. І. Слозанської, І. Д. Звєрєвої). Аналізувалися їхні концептуальні підходи до впровадження технологій кризового втручання, організації соціальної роботи в територіальних громадах в умовах надзвичайних ситуацій та надання допомоги особам, які зазнали травми війни.

Для досягнення поставленої мети та забезпечення глибокого аналізу було застосовано комплекс взаємопов’язаних методів наукового пізнання:

контент-аналіз—застосовувався для детального вивчення змісту нормативно-правових актів, відомчих наказів та чинних державних стандартів надання соціальних послуг з метою виявлення їхньої відповідності реальним потребам воєнного часу;

компаративний (порівняльний) аналіз—дозволив зіставити специфіку потреб дітей різних вікових груп (дошкільники, молодші школярі, підлітки), а також порівняти інституційні можливості великих міських та невеликих сільських прифронтових громад щодо надання соціальної допомоги;

метод узагальнення, класифікації та систематизації — використовувався для виокремлення та групування деструктивних факторів

прифронтового середовища, структурування виявлених проблем за категоріями та розробки рівневої системи профілактики.

Особлива увага в межах розробленої методики дослідження приділялася аналізу таких параметрів, як рівень психоемоційного напруження (динаміка тривожності, прояви страхів, депресивних станів та симптомів посттравматичного стресового розладу), ступінь обмеження доступу до базових соціальних благ (відсутність можливості відвідувати заклади освіти в офлайн-форматі, дефіцит безпечних просторів для дозвілля, обмеженість якісного медичного та психологічного супроводу) та стан деформації мікросоціального середовища дитини (руйнація традиційних родинних зв'язків через вимушену евакуацію частини родини, втрата стабільного кола спілкування з однолітками, зміна виховного потенціалу батьків під впливом хронічного стресу). Таким чином, сформований методичний комплекс та залучена емпірична база дозволяють подолати обмеження, пов'язані з неможливістю проведення стандартної виробничої практики, та забезпечують наукову основу для виявлення системних проблем системи соціального захисту з їх подальшим вирішенням.

3.2. Проблеми та обмеження соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах за результатами емпіричного дослідження

Систематизація та поглиблений аналіз результатів емпіричних зрізов, моніторингових звітів державних інституцій та міжнародних гуманітарних місій дозволили виявити та детально описати ключові проблеми, бар'єри та обмеження, з якими стикається сучасна система соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах (під час аналізу було детально опрацьовано офіційні моніторингові матеріали Національної соціальної сервісної служби України щодо дотримання прав дітей та комплексний аналітичний звіт Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Війна та ментальне здоров'я дітей»). Проведене кабінетне дослідження наочно демонструє, що дитяче населення на цих територіях

перебуває під постійним впливом перехресних деструктивних чинників, які мають пролонгований характер і створюють суттєві загрози для психічного здоров'я, фізичної безпеки та успішної соціалізації неповнолітніх.

На основі узагальнення та групування отриманих емпіричних даних було виокремлено та деталізовано три базові блоки проблем:

Психоемоційні розлади, травматизація та десоціалізація неповнолітніх. Регулярні артилерійські та ракетні обстріли, тривале перебування в замкнених просторах укриттів та бомбосховищ, руйнація житлових будинків та звичного укладу життя формують у дітей стан хронічного психоемоційного напруження. Згідно з соціологічними та моніторинговими даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, понад 65% дітей, які тривалий час проживають у громадах, наближених до лінії фронту, виявляють чіткі ознаки високої тривожності, порушень сну, розладів поведінки та клінічні прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Ситуація суттєво ускладнюється тривалим переведенням закладів загальної середньої освіти на дистанційну форму навчання. Відсутність «живого» контакту з вчителями та однолітками призводить до соціальної ізоляції, втрати навичок міжособистісного спілкування та деформації процесу природної вікової соціалізації дитини (під час формулювання цієї тези враховано наукові дослідження К. І. Романенко щодо соціальної ізоляції підлітків в умовах онлайн-навчання у прифронтових регіонах, а також праці В. М. Ковальчука, присвячені методам діагностики та психосоціальної корекції ПТСР у дітей, які зазнали впливу військових дій).

Інфраструктурний дефіцит, кадровий голод та обмеження доступу до соціальних послуг. Емпіричний аналіз показав, що матеріально-технічна база системи соціального захисту у прифронтових громадах зазнала суттєвих втрат. Багато приміщень Центрів надання соціальних послуг (ЦНСП) пошкоджені або не мають належним чином обладнаних укриттів, що унеможливлює безпечний прийом громадян. Проте найкритичнішим обмеженням виступає кадровий дефіцит. Рівень відтоку кваліфікованих фахівців із соціальної роботи (ФСР),

практичних психологів та соціальних педагогів із прифронтових районів у безпечніші регіони країни або за кордон становить від 40% до 60%. Ті спеціалісти, які залишилися працювати в громадах, стикаються з проблемою професійного та особистісного вигорання, працюючи в умовах постійної небезпеки для власного життя та маючи надмірне навантаження, що суттєво знижує якість надаваних послуг (у цьому контексті використано аналітичні статті О. А. Орлової про кадрову кризу в системі соціального захисту населення прифронтових областей України та наукові розвідки О. М. Шевченко, де розглядається специфіка реалізації безпекових протоколів під час здійснення соціального супроводу).

Ескалація сімейних криз та деструкція виховного потенціалу родини. Економічний занепад прифронтових територій, закриття підприємств, масове безробіття та втрата стабільних джерел доходу батьками формують підґрунтя для глибокої сімейної дезадаптації. Хронічний стрес, у якому перебувають дорослі члени родини, суттєво знижує їхній батьківський потенціал. Дорослі часто виявляються емоційно недоступними для дитини, не здатними забезпечити їй відчуття безпеки та базової психологічної підтримки. У прифронтових громадах спостерігається стрімке зростання кількості сімей, які офіційно потрапляють у категорію тих, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). Нерідко внутрішня агресія та безпорадність батьків транслюються на дітей, що призводить до нехтування їхніми потребами, психологічного тиску та суттєвого підвищення ризиків жорстокого поводження вдома (інформація базується на офіційних доповідях Міністерства соціальної політики України щодо стану реалізації державної політики у сфері захисту дітей в умовах воєнного стану та наукових працях А. М. Ткаченко, де детально досліджено маркери та психологічні механізми батьківського вигорання під час тривалих воєнних загроз).

Окремим серйозним обмеженням, яке виявило емпіричне дослідження, є трансформація методів безпосередньої практичної діяльності фахівців. Через безпекові протоколи та постійні обстріли проведення класичного соціального

інспектування родин за місцем їхнього проживання стало майже неможливим або пов'язаним із ризиком для життя працівників. Спроби переведення моніторингу сімей у дистанційний (телефонний чи онлайн) формат виявилися малоефективними для виявлення прихованих, латентних проблем. Батьки в кризових сім'ях схильні демонструвати уявне благополуччя під час телефонних розмов, тоді як дитина може перебувати в ситуації небезпеки.

Результати кабінетного дослідження чітко вказують на те, що наявна система соціальної роботи у прифронтовій зоні, яка будувалася на засадах мирного часу, вичерпала свої ресурси. Вона орієнтована переважно на фіксацію фактів порушень, що вже відбулися (реактивна модель), тоді як сучасні виклики вимагають негайного впровадження гнучких, мобільних, проактивних та превентивних технологій соціального супроводу та захисту прав дитини.

3.3. Рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної роботи з дітьми, які зазнають насильства у сім’ї

Проблема домашнього насильства щодо дітей у прифронтових громадах набуває загрозливих масштабів та специфічного латентного характеру. Постійне перебування членів родини у замкненому просторі (особливо під час затяжних комендантських годин чи обстрілів), втрата соціальних орієнтирів та загальна психологічна травматизація дорослих виступають потужними тригерами для спалахів внутрішньосімейної агресії. Організація соціальної роботи у сфері протидії жорстокому поводженню з дітьми чітко регламентується чинним законодавством України, зокрема Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Законом України «Про охорону дитинства», а також Порядком взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 658 (рекомендації вибудовано на основі ретельного аналізу зазначеної нормативно-правової бази України з урахуванням Статті 126-1

Кримінального кодексу України, яка визначає кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства).

З метою подолання інституційних обмежень та суттєвого підвищення ефективності системи виявлення, захисту, соціального супроводу та реабілітації дітей, які постраждали від жорстокого поводження в родині в умовах прифронтової зони, пропонується до впровадження такий комплекс практичних рекомендацій:

Розгортання та адаптація діяльності центрів за моделлю «Барнахус» (Barnahus). В умовах прифронтових територій класичний шлях дитини, яка постраждала від насильства (багаторазові допити в поліції, огляди у різних лікарнях, кабінетах соцслужб), є додатковим чинником важкої ретравматизації. Модель «Барнахус» передбачає створення міжвідомчого безпечного простору, де в одному приміщенні, дружньому до дитини, проводиться її одноразове опитування спеціально підготовленим психологом (із відеофіксацією для суду), надання невідкладної медичної допомоги та первинна терапевтична інтервенція. В умовах прифронтової зони такі центри або їхні мобільні філії мають функціонувати в укріплених приміщеннях (на базі існуючих безпечних просторів ЮНІСЕФ «Спільно»), що дозволить забезпечити безперервність та безпеку процесу захисту дитини (рекомендацію сформульовано на основі вивчення аналітичної доповіді Української фундації громадського здоров'я та наукових розвідок В. В. Омельченка щодо специфіки впровадження модели правосуддя, дружнього до дитини, «Барнахус» в Україні).

Модернізація та ресурсне забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Зважаючи на транспортні обмеження та руйнацію стаціонарних центрів допомоги, мобільні мультидисциплінарні команди стають основним інструментом надання послуг. До складу такої бригади мають обов’язково входити фахівець із соціальної роботи, практичний психолог та, за потреби, представник сектора ювенальної превенції Національної поліції. Графік та маршрути роботи бригад мають охоплювати найвіддаленіші населені пункти прифронтової громади. Функціонал бригади

має поєднувати екстрене реагування на випадки насильства, вилучення дитини з небезпечного середовища та широку первинну превенцію— консультування батьків, проведення онлайн-інформувань, навчання дорослих методам саморегуляції та зниження рівня агресії (сформульовано з урахуванням узагальненого досвіду діяльності мобільних бригад психосоціальної допомоги, опублікованого на платформі «Громадський простір», та положень Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання).

Посилення міжвідомчої взаємодії через цифровізацію. Оскільки більшість шкіл та дитячих садочків у прифронтових областях працюють виключно в онлайн-форматі, саме педагоги під час дистанційних занять стають тими суб'єктами, які найчастіше бачать дитину. Пропонується розробити та впровадити чіткий алгоритм та експрес-карту маркерів латентного насильства (різка зміна поведінки під час онлайн-уроку, замкненість, апатія, поява специфічних малюнків, синців або висловлювань дитини). Вчителі мають бути навчені алгоритму негайного електронного інформування Служби у справах дітей (ССД) через закриті та безпечні канали зв'язку для оперативного виїзду фахівців на місце (під час обґрунтування рекомендації використано інструкції з міжвідомчої взаємодії Аналітичного центру «ЮрФем», методичні рекомендації Нацсоцслужби України, а також наукові дослідження І. М. Дорошенко щодо раннього виявлення ознак жорстокого поводження з дітьми в освітньому процесі).

Удосконалення рівневої системи соціономічної профілактики. Ефективна протидія жорстокому поводженню з неповнолітніми в родині вимагає послідовної реалізації заходів на трьох взаємопов'язаних рівнях профілактичної роботи, зміст яких має бути адаптований до викликів прифронтового середовища.

Первинна (загальна) профілактика орієнтована на все дитяче та доросле населення громади без винятку. Її головним завданням є формування нульової толерантності до насильства та інформаційна підтримка родин. В умовах воєнного стану цей рівень реалізується через масове поширення цифрових

інформаційних буклетів, запуск чат-ботів із контактами екстрених служб допомоги, а також організацію відкритих веб-інтенсивів та онлайн-тренінгів для батьків, присвячених подоланню синдрому «батьківського вигорання» та методам стрес-менеджменту в умовах війни (діяльність базується на вимогах Державного стандарту соціальної послуги профілактики та теоретичних засадах організації роботи в громаді О. В. Безпалько).

Вторинна (кризова) профілактика має вибірковий характер і спрямована на сім'ї, які вже мають підтверджені ризики ескалації конфліктів або офіційно перебувають у статусі тих, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). Робота на цьому рівні передбачає організацію щільного та проактивного соціального супроводу, надання індивідуальних психотерапевтичних консультацій для відновлення внутрішньосімейних зв'язків, проведення медіації, а також обов'язкове залучення родин до програм цільової гуманітарної, юридичної та соціально-економічної допомоги для зниження рівня матеріального пресингу на родину (сформульовано на основі Державного стандарту соціального супроводу сімей СЖО та методичних напрацювань Н. В. Кабаченко).

Третинна (реабілітаційна) профілактика є формою безпосереднього екстреного захисту та реагує на факти вчиненого насильства над дитиною. Цей рівень охоплює комплекс заходів із невідкладного вилучення неповнолітньої особи з небезпечного родинного середовища, надання їй екстреної медичної допомоги та проведення довготривалої психологічної корекції глибокої психотравми. Обов'язковим елементом є забезпечення повного юридичного супроводу постраждалої дитини, представництво її інтересів у судових та правоохоронних органах, а також паралельна робота із кривдником або запуск процедури позбавлення батьківських прав (заходи розроблені відповідно до практичного порадника МБО «Надія і житло для дітей» щодо здійснення комплексної оцінки потреб дитини).

Екстрений розвиток та популяризація інституту патронату над дитиною на рівні громади. У прифронтових зонах класична схема евакуації чи вилучення

дитини з кризової родини до інтернатних закладів є неможливою, оскільки більшість таких установ евакуйовано у західні області або за кордон. Відтак, виникає потреба у створенні тимчасових альтернативних форм виховання безпосередньо в межах громади. Розвиток мережі патронатних вихователів дозволяє оперативно захистити дитину від насильства, вилучити її з небезпечного середовища та передати на період до 3–6 місяців у професійну місцеву родину. Протягом цього часу дитина отримує належний догляд, безпеку та реабілітацію за місцем проживання, а Служба у справах дітей та фахівці із соціальної роботи отримують можливість провести комплексну роботу з біологічними батьками (спрямування або на подолання кризи, або на запуск юридичної процедури позбавлення батьківських прав) (сформульовано на основі норм Постанови Кабінету Міністрів України № 893 «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» та наукових положень статті О. В. Іванової щодо технологій розвитку сімейних форм виховання).

Впровадження запропонованих проактивних рекомендацій дозволить системно реформувати архітектуру соціальної роботи з дітьми у прифронтових територіальних громадах України. Перехід від застарілих моделей фіксації правопорушень до гнучких цифрових систем раннього виявлення та мобільних мультидисциплінарних інтервенцій забезпечить високу швидкість реагування, безпеку як клієнтів, так і персоналу, та гарантуватиме реальний захист фундаментальних прав дитини в умовах тривого воєнного стану.

У третьому розділі роботи було досліджено, як покращити соціальну роботу з дітьми у прифронтових зонах (зокрема, у Запорізькій, Харківській, Херсонській та Донецькій областях). Через постійну небезпеку обстрілів замість небезпечних опитувань дітей було використано метод кабінетного дослідження— аналіз офіційної статистики Мінсоцполітики, Нацсоцслужби та звітів організації ЮНІСЕФ. Аналіз виявив три головні проблеми: сильний стрес та ознаки ПТСР у понад 65% дітей через війну та онлайн-навчання; гостру нестачу соцпрацівників і психологів (звільнилося або виїхало від 40% до 60% фахівців); а також зростання напруги в родинах через безробіття батьків, що

часто призводить до домашнього насильства. Щоб захистити дітей, запропоновано відмовитися від застарілих перевірок і впровадити нові підходи. По-перше, це створення центрів «Барнахус», де з постраждалою дитиною психологи та медики працюють в одному безпечному місці, щоб не травмувати її зайвими допитами. По-перше, це активне використання виїзних мобільних бригад для допомоги у віддалених селах. По-третє, це навчання вчителів виявляти ознаки насильства під час онлайн-уроків. Також доведено, що замість евакуйованих інтернатів громадам потрібно розвивати послугу патронату — передавати дітей, які опинилися в небезпеці, у тимчасові професійні сім'ї під нагляд спеціалістів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній бакалаврській роботі здійснено комплексне теоретичне та практичне дослідження специфіки, проблем та перспектив розвитку соціальної роботи з дітьми у прифронтових громадах України в умовах воєнного стану. Результати узагальнення напрацьованого матеріалу дозволяють сформулювати такі підсумкові висновки відповідно до визначених завдань:

Теоретичні засади дослідження. Аналіз наукових джерел свідчить, що соціальна робота з дітьми в умовах воєнних конфліктів вимагає докорінної зміни підходів. Прифронтове середовище є джерелом постійного хронічного стресу, який руйнує звичні умови для розвитку та соціалізації неповнолітніх. Робота з цією категорією клієнтів має базуватися на принципах кризового втручання, екстреного реагування та обов'язкового надання психосоціальної підтримки для мінімізації наслідків травми війни.

Аналіз нормативно-правової бази. Встановлено, що законодавство України (зокрема Закони «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про охорону дитинства» та Постанова Кабміну № 658) створює надійний юридичний фундамент для захисту прав дітей. Проте в умовах воєнного стану виникає потреба в адаптації існуючих державних стандартів соціальних послуг, спрощенні бюрократичних процедур міжвідомчої взаємодії та розробці чітких безпекових протоколів для мобільних команд, які працюють безпосередньо поблизу лінії зіткнення.

Обґрунтування методики дослідження. Зважаючи на безпекові ризики у Запорізькій, Харківській, Херсонській та Донецькій областях, емпіричну частину роботи було реалізовано за допомогою методу кабінетного дослідження (*desk research*). Опрацювання офіційної статистики Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби та детальних моніторингових звітів Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) дозволило зібрати репрезентативні та правдиві дані без наражання неповнолітніх на небезпеку під час прямих опитувань.

Ключові проблеми прифронтових громад. На основі аналізу емпіричних даних виявлено три найгостріші взаємопов’язані проблеми: по-перше, глибока психоемоційна травматизація та прояви ПТСР у понад 65% дітей через обстріли та соціальну ізоляцію в умовах онлайн-навчання; по-друге, кадрова криза в соціальній сфері через відтік 40–60% профільних фахівців; по-третє, зростання напруги всередині родин через безробіття та бідність батьків, що виступає прямим каталізатором ескалації домашнього насильства над дітьми.

Напрями вдосконалення та практичні рекомендації. Для підвищення ефективності соціального захисту обґрунтовано необхідність переходу від реактивного реагування до проактивних технологій.

Запропоновано:

1. Впровадження міжвідомчих центрів за моделлю «Барнахус» для проведення дружнього до дитини правосуддя та реабілітації в одному безпечному місці.

Ресурсне посилення виїзних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги для роботи у віддалених точках громад.

2. Цифровізацію взаємодії між школами та Службами у справах дітей для навчання педагогів маркерів виявлення прихованого (латентного) насильства під час дистанційних уроків.

Пріоритетний розвиток послуги патронату над дитиною на базі громад як альтернативи евакуйованим інтернатним закладам, що дозволяє негайно ізолювати дитину від кривдника та забезпечити їй професійний догляд у сімейних умовах за місцем проживання.

Загалом, реалізація запропонованих превентивних та мобільних технологій дозволить системно модернізувати архітектуру соціальної роботи в кризових регіонах України, забезпечивши реальний захист дитинства та збереження ментального здоров'я майбутнього покоління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді. Київ. Есмо: 2020. 176 с.

2. Головне управління Національної поліції в Запорізькій області. Домашнє насильство не має ані віку, ані статі: поліція Запоріжжя закликає не мовчати. URL: https://zp.npu.gov.ua/news/domashnie-nasylstvo-ne-maie-ani-viku-ani-stati-politsiia-zaporizhzhia-zaklykaie-ne-movchaty (дата звернення 10.03.2026)

3. Громадська організація «Ла Страда - Україна». Діяльність Національної дитячої гарячої лінії: аналіз звернень підлітків під час війни. URL: https://la-strada.org.ua (дата звернення 17.04.2026)

4. Державна служба статистики України. Публікація: «Соціальний захист населення України» (динаміка соціальних показників). URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 18.04.2026)

5. Деякі питання здійснення патронату над дитиною : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 № 893. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF (дата звернення 10.04.2026)

6. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Аналітичні матеріали щодо стану ментального здоров'я дітей та підлітків під час війни. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/mental-health-during-war (дата звернення 16.03.2026)

7. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Напрями захисту дітей та соціально-психологічної підтримки в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do (дата звернення 12.04.2026)

8. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Проєкт інтегрованих безпечних просторів «Спільно» для сімей з дітьми у прифронтових зонах. URL: https://www.unicef.org/ukraine/child-spaces (дата звернення 12.04.2026)

9. Іванова О. Л., Семигіна Т. В. Система соціального обслуговування та соціальних служб в Україні. 216 с.

10. Іванова О. Л., Семигіна Т. В. Система соціального обслуговування та соціальних служб в Україні. *Соціальна робота в Україні: перші кроки*. С. 112-129.

11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 18.04.2026)

12. Координаційний центр з надання правничої допомоги. Безоплатна правнича допомога дітям, які постраждали від домашнього насильства або воєнних дій. URL: https://legalaid.gov.ua (дата звернення 18.04.2026)

13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (Стаття 126-1. Домашнє насильство). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення 10.04.2026)

14. Міністерство соціальної політики України. Інформація про стан розвитку послуги патронату над дитиною в громадах. URL:https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/usynovlyuvacham-ta-sfv/patronat (дата звернення 18.04.2026)

15. Міністерство соціальної політики України. Офіційний портал. URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення 14.03.2026)

16. Модель «Барнахус»: загальна характеристика і впровадження в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/model-barnahus-implementation-ukraine (дата звернення 16.04.2026)

17. Національна соціальна сервісна служба України. Організація діяльності Служб у справах дітей в умовах воєнного стану. URL: https://nssu.gov.ua/news/konsultatsii-shchodo-zakhystu-prav-ditei (дата звернення 18.04.2026)

18. Національна соціальна сервісна служба України. Розділ: «Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі». URL: https://nssu.gov.ua/domashnye-nasilstvo (дата звернення 18.04.2026)

19. Національний портал з протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей. URL: https://1547.ukc.gov.ua/ (дата звернення 18.04.2026)

20. Офіційне інтернет-представництво Президента України. Електронні петиції та Укази щодо захисту прав дітей-біженців та внутрішньо переміщених осіб. URL: https://petition.president.gov.ua/?_token=&themes=10 (дата звернення 02.04.2026)

21. Офіційний вебпортал Національної поліції України. Діяльність підрозділів ювенальної превенції щодо протидії насильству над неповнолітніми. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (дата звернення 23.04.2026)

22. Питання Центру надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF (дата звернення 18.04.2026)

23. Платформа «Громадський простір». URL: https://www.prostir.ua (дата звернення 09.04.2026)

24. Портал Дія. Безбар'єрність. «Довідник безбар'єрності: поради батькам та дітям у кризових ситуаціях». URL: https://bf.diia.gov.ua (дата звернення 18.04.2026)

25. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення 18.04.2026)

26. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0717-16 (дата звернення 23.04.2026)

27. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0865-15 (дата звернення 10.03.2026)

28. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання : Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 № 716. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1022-16 (дата звернення 22.04.2026)

29. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики : Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 № 1429. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1233-18 (дата звернення 26.04.2026)

30. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної інтеграції та реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.08.2020 № 596. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0900-20 (дата звернення 07.04.2026)

31. Про затвердження Порядку ведення Службою у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.01.2024 № 41-Н. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0259-24 (дата звернення 07.04.2026)

32. Про затвердження Порядку взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF(дата звернення 18.04.2026)

33. Про затвердження Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF (дата звернення 18.04.2026)

34. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF (дата звернення 18.04.2026)

35. Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов’язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF (дата звернення 18.04.2026)

36. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення 15.03.2026)

37. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення 18.04.2026)

38. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14 (дата звернення 25.04.2026)

39. Семигіна Т. В. Інформаційне забезпечення діяльності соціальних служб та організацій. *Соціальна робота в Україні: перші кроки*. С. 173–196.

40. Семигіна Т. В. Підготовка соціальних працівників до роботи в громаді. Київ. 2023. 207 с.

41. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

42. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III (Глава 13. Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення 18.03.2026)

43. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман). Інформація про стан дотримання прав дитини в умовах збройного конфлікту.

URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-4-prava-dytyny (дата звернення 22.04.2026)

44. Управління ООН з координації гуманітарних справ (OCHA) в Україні. Звіти щодо оцінки потреб цивільного населення у прифронтових областях. URL: https://www.unocha.org/ukraine (дата звернення 18.04.2026)

45. UNICEF. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49211/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_ENG.pdf.pdf (дата звернення 18.04.2026)

ДОДАТКИ

Додаток А

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

№	Нормативно-правовий акт	Рік прийняття	Основні положення щодо захисту дітей
1	Конвенція ООН про права дитини	**1989**	Визначає основні права дитини та обов'язок держави щодо їх захисту
2	Конституція України	**1996**	Гарантує права і свободи людини та громадянина
3	Закон України «Про охорону дитинства»	**2001**	Визначає державну політику у сфері захисту дітей
4	Закон України «Про соціальні послуги»	**2019**	Регулює надання соціальних послуг особам та сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах
5	Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»	**2017**	Визначає механізми запобігання домашньому насильству та допомоги постраждалим
6	Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»	**2014**	Встановлює гарантії соціального захисту ВПО, у тому числі дітей
7	Стамбульська конвенція	**2011** (ратифікована Україною у 2022 р.)	Передбачає комплексний підхід до запобігання насильству та захисту постраждалих

Додаток Б

ФОРМИ НАСИЛЬСТА ЩОДО ДІТЕЙ

Вид насильства	**Характеристика**	**Можливі наслідки**
Фізичне	Умисне завдання дитині фізичної шкоди	Травми, погіршення здоров'я, страх
Психологічне	Приниження, погрози, образи, ізоляція	Тривожність, депресія, низька самооцінка
Сексуальне	Будь-які дії сексуального характеру щодо дитини	Психологічна травма, порушення розвитку
Економічне	Позбавлення необхідних ресурсів для життя та розвитку	Погіршення умов життя, соціальна ізоляція

Додаток В

Алгоритм дій соціального працівника у випадку виявлення насильства щодо дитини

Етап	Зміст діяльності
1	Виявлення ознак насильства або отримання повідомлення
2	Первинна оцінка рівня безпеки дитини
3	Повідомлення відповідних служб та органів
4	Проведення оцінки потреб дитини та сім'ї
5	Розроблення плану соціального супроводу
6	Надання соціальних, психологічних та юридичних послуг
7	Моніторинг ситуації та оцінка результатів роботи

Додаток Г

Статистичні індикатори сімейної вразливості та ризиків насильства щодо дітей в Україні (за даними ООН, ЮНІСЕФ та Нацсоцслужби)

Показник (Маркер сімейної вразливості)	**Значення (%)**	**Джерело даних**
Зростання випадків сексуального насильства щодо дітей	67%	ООН / Нацполіція
Діти серед усіх жертв зґвалтувань у кримінальній статистиці	86%	ООН / Нацполіція
Частка сімей з дітьми за межею бідності (зростання з 43%)	66%	ЮНІСЕФ (UNICEF)
Батьки, які заявляють про хронічний стрес та виснаження	61%	Нацсоцслужба
Дівчата та жінки серед загальної кількості жертв домашнього насильства	80%	ООН / Нацполіція

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Лукашкін Станіслав Олексійович, студент 4 курсу бакалаврату, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота» освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти pro100stanislav228@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «_Соціальна робота з дітьми, які зазнають насильства у сім'ї у прифронтових громадах» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Лукашкін С.О.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Чайка І.Ю.